

ZLATO I SREBRO ILIRSKE RIZNICE

(*Riznica ilirska 1835—1985*, priredio prof. dr. Miroslav Šicel, Biblioteka C, Cankarjeva založba — Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb — Ljubljana 1985, 403 str.)

Josip Vončina

1.

O 150. obljetnici hrvatskoga narodnog preporoda našom je kulturnom javnosti odjeknula knjiga koja to potpuno zaslužuje: *Riznica ilirska 1835—1985* dra Miroslava Šicela, profesora novije hrvatske književnosti na zagrebačkome Filozofskom fakultetu. Objavljena je u suradnji dvaju izdavača: ljubljanskoga i zagrebačkog. Svrstala se u red onih izuzetno vrijednih antologija koje se, preporod predstavljajući izborom relevantnih tekstova, pojaviše u posljednjih nešto više od pola stoljeća. Neke od tih knjiga već su gotovo fizički potrošene: Barčeva,¹ Fancevljeva² i Ježićeva;³ druge su nam još uvijek lakše pristupačne: Ravličeva⁴ i Jelčićeva.⁵ Upravo jer nije prva u svojoj vrsti, Šicelova knjiga sama sobom dokazuje kako ju je bilo prijeko potrebno i korisno izdati.

¹ *Ilirska knjiga*, uredio dr. Antun Barac, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd 1931.

² *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790—1832)*, skupio i uvodom popratio dr. Franjo Fancev, *Grada za povijest književnosti hrvatske XII*, JAZU, Zagreb 1933.

³ *Ilirska antologija*, književni dokumenti hrvatskog preporoda, sastavio i uvod napisao dr. Slavko Ježić, Minerva, Zagreb 1934.

⁴ *Hrvatski narodni preporod, Ilirska knjiga I, II, Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knjiga 28, 29, priredio: Jakša Ravlič, Matica hrvatska — Zora, Zagreb 1965.

⁵ Dubravko Jelčić, *Hrvatski narodni i književni preporod*, Biblioteka »Dobra knjiga«, Školska knjiga, Zagreb 1978.

Pošto su prošli dani slavlja (što ih je zavrijedila), Šicelova će knjiga trajno ostati u našim knjižnicama (javnim i privatnim) te nam služiti kao vodič u razumijevanje jednoga od izuzetno dinamičnih razdoblja naše kulturne povijesti. Bit će još mnogo prilika da je temeljito (i s raznih aspekata), trijezno i objektivno ocijenimo: ističući joj mnoge vrline i upozoravajući na neke slabosti (ako ih ima). Unatoč dosta visokoj cijeni, knjiga je u rekordnom roku gotovo rasprodana. Jednostavno rečeno: valjat će uskoro pomišljati na njezino drugo izdanje, kojem će od pohvala mnogo više koristiti kritičke napomene.

Upravo me je to ponukalo da o Šicelovoj knjizi pokušam sročiti nešto rečenica.

2.

Među inovacijama što ih je Šicel unio svakako je naslov, koji u četveročlanom sastavu sadrži ravnotežu riječi i brojaka: *Riznica ilirska 1835—1985*. Već numerički dio odaje priređivačevu iskrenost: da je druga brojka obljetnička (1985), a prva da otkriva kako je Šicel odmah najavio koju godinu smatra za ilirizam početnom. To je godina 1835, kada je pokrenuta »Danica«. Od njezina je naziva pak priređivač izravno derivirao ime knjizi: po uzoru na »Danicu ilirsku« izvedena je *Riznica ilirska*, pri čemu nipošto nije zanemariv stilski efekt: postponirani atribut djeluje stilogeno, kao što je djelovao i u Gajevo vrijeme.

Može se pričiniti da je u tome sklopu imenica odabrana slučajno. Ja bih pak upozorio da je priređivač suptilno osjetio napor što su ga (davno prije ilirizma) pri izboru svojih naslova podnijeli neki istaknuti ljudi naše prošlosti. Još oko sredine 17. stoljeća Jakov Mikalja svoj je rječnik imenovao *Blago jezika slovinskoga* (u latinskoj verziji: *Thesaurus linguae illyricae*), a kapitalno leksikografsko djelo Ivana Belostenca (nastalo u 17. stoljeću i objavljeno u Zagrebu 1740) nosi naslov: *Gazophylacium, seu latino-illyricorum onomatium aeriarium*. Šicelova knjiga nije leksikografsko djelo (pa je šteta što nema uobičajenoga, na kraju dodanoga objasnidbenog rječnika, a to bi drugo izdanje lako moglo popraviti); naprotiv, rečena je knjiga doista i *blago*, i *thesaurus*, i *gazophylacium* (i to: najvažnijih tekstova što ih je za preporoda sročio najaktivniji, zagrebački krug), ona je — Belostenčevim riječima kazano: »kinčena komora, hiža ali mesto gde je spravljen kinč, tarna komora, blago, zlato-sranišče« (*Gaz. I*, str. 598).

Veoma je važno reći da je *Riznica* tek druga ilirska antologija koja se služi slikovnim priložima.⁶ U Ravličeva dva sve-ska brižno su (kao u dobro sređenu obiteljskom albumu) nanižani portreti naših iliraca — posao vrijedan pažnje: bar zato da znamo kako su nam neki zaslužni preci bili zagonetno nasmiješeni, drugi strogo smrknuti. Ipak, nije od posebna značenja ustanoviti da je među njima jedan Dragutin nosio bujnu bradu, ali je simptomatično da se pod svojim portretom potpisao *Rakovec*,⁷ iako smo ga unisono prozvali *Rakovac*: »Danica« nešto ranije, mi pak malo kasnije.

Već je ta napomena dovoljna da zaključimo kako historija literature nije (ili možda: ne bi smjela biti) poviješću ni književničkih portreta, ni naslovnih strana njihovim djelima, nego poviješću tekstova. Potpuno zanemarujući portrete (koji su istisnuti ukusnim vinjetama), *Riznica ilirska* ipak znatan prostor pruža likovnim ilustracijama. Osim nekog broja novootkrivenih slika za Gajevu *Dogodovštinu Ilirije velike* (koji sami po sebi poriču vrijednost već davno viđenome i čuvenome te afirmiraju nove prodore u trezore što čuvaju blago tako nam dugo nepristupačno), ti prilozi sadrže pretiske iz knjiga i rukopisa. Posljedica je to novijih nastojanja koja je u pedesetim godinama ovog stoljeća započela Jugoslavenska akademija (pretiscima knjiga Marulićeve, Hektorovićeve i Zoranićeve), prihvatio Liber (»Danicom«, Vrančićem i Belostencem) te — na veliku kulturnu korist — nastavili drugi izdavači, na primjer: Senjsko muzejsko društvo (*Spovid općena*), jedan od suizdavača Šicelove antologije, Cankarjeva založba (Kožičićevim *Knjižicama krsta*) i, pogotovu, Međunarodni slavistički centar SR Hrvatske, i to u suradnji s drugim izdavačima (*Prva hrvatskoglagoljska početnica*) i u vlastitoj seriji Biblioteka pretisaka (zasada: Gajeva *Kratka osnova*, Mihanović i protestantska *Tabla za dicu*). Želim da svoj hvalevrijedan posao uspješno nastave.

Listajući *Riznicu ilirsku*, čitatelj Miroslavu Šicelu mora srdačno zahvaliti što mu je omogućio da odjednom, iznenada ugleda poneku važnu i već davnu knjižicu u njezinu prvobitnom obliku. Neka stoga zna da je to dar velikodušan i požrtvovan: potičući nas da kakvu njegovu transkripciju usporedimo s izvornikom, priređivač se svjesno izlaže opasnosti da mu nađemo zamjerke. No to je sudbina svakoga tko se otisne na trnovit istraživački put.

⁶ Ne računam onu jedinu sliku u Fanceva (str. 221) koja bi imala pokazati naslovnu stranu Gajeve *Kratke osnove*, a zapravo je patvorina.

⁷ Ravlič, II, između str. 76 i 77.

3.

Spomenute godine iz naslova mogle bi nam prikriti neki drugi pomak što ga je Šicel smjelo izveo. Svojom dugogodišnjom nastavničkom aktivnošću i svojim znanstvenim afinitetima potaknut, sastavljač je antologije — posve prirodno — načinio hrabar vremenski prijestup: ilirizam je protegnuo sve do godine 1855. Godina 1835. njemu je, dakle, samo onaj čvrsti orijentir oko kojega gradi suvisao kontinuitet. Ako je već i to grijeh, priređivaču bi valjalo preporučiti neka se (kada poželjno drugo izdanje ugleda svjetlost) desi prodor i u mnogo dalju prošlost. Pritom bi morao ozbiljno oslušnuti referat Radoslava Katičića (na Akademijinu simpoziju 11—14. prosinca 1985), koji Ljudevita Gaja nalazi bar već u 15. stoljeću. Da mu se to čak učini pretjeranim (iako nipošto nije!), neka svomemu novom izboru tekstova pridruži najmanje: prvo, predgovor Kašićevu *Ritualu rimskom* (stiliziran godine 1636, tiskan 1640), u kojem je iznesena upravo onakva koncepcija »ilirskoga« književnog jezika koju će — nakon sazrijevanja — proklamirati Gaj u proglasu za »Danicu« 1836;⁸ drugo, Belostenčeva objašnjenja o upotrebi posebnih grafema što su nam (u reprintu *Gazofilacija*) ponuđena u sjajnome Vratovićevu prijevodu iz ranih sedamdesetih godina našega stoljeća;⁹ treće, relevantne isječke iz predgovora Vitezovićevoj knjizi *Plorantis Croatiae saecula duo*, gdje je dan potpun nacrt za hrvatski fonološki sustav adekvatne grafijske reforme, koja — doduše — nije uspjela, ali je bila najvažnijim nadahnućem Ljudevitu Gaju;¹⁰ četvrto, smišljeno odabranu količinu rečenica iz predgovora *Jezičnici* Josipa Đurkovečkoga iz godine 1826, tj. iz teksta koji je Gaja izravno uputio u temelje njegova traktata što preporučuje zajednički grafijski sustav koji je istovremeno i »horvatski« i »slavenski«.¹¹ Kad bi se tome dodali još možda koji tekstovi prema priređivačevu nahodanju, slobodno nam je zamisliti novo, drugo izdanje *Riznice ilirske* kojem bi dopisana bila uvodna količina tekstova što bi ih moglo predstaviti početno poglavlje: »Prethodnici«.

⁸ Postojeću transkripciju (*Zbornik proze XVI. i XVII. stoljeća, Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 11, priredio: Jakša Ravlić, Matica hrvatska — Zora, Zagreb 1972, str. 207—209) vjerojatno bi bilo dobro usporediti s izvornikom.

⁹ U reprintu *Gazophylaciama II* (Liber — Mladost, Zagreb 1973), Dodatak, str. LI—LIV.

¹⁰ Vjekoslav Klaić, *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića (1652.—1713.)*, Matica hrvatska, Zagreb 1914, str. 185. — Za prevodioca predložio bih već spomenutoga Vladimira Vratovića.

¹¹ Fancev, *n. dj.*, str. 202—203.

4.

Idući (ne *bona*, nego *optima fide* izrečen) savjet kazivao bi: neka se vremenski obuhvaćen period (koji se — unatoč ne deklarativnom, nego faktičnom stanju — započinje godinom Vrhovčeva poziva: 1813) bitno dopuni. Neka svaki čitatelj ovoga prikaza ima na umu da ga je inspirirala lingvistička (ili bar: filološka) orijentacija njegova sastavljača. Taj bi pak (uza sve prijeko potrebne ograde) rado rekao da jezikoslovna djelatnost iliraca nije bila na posljednjem mjestu među brojnim oblicima njihova javnog angažmana. To pak znači da bi u Šicelovoj *Riznici ilirskoj* rado viđenima morali biti tekstovi kojima je bio trasiran onaj kratak put što je čudesno nadarenu i krajnje angažiranu družbu dvadesetogodišnjaka (koja nam se nikada poslije nije u potpunosti ponovila) nadahnua zamišlju kako da, »horvatskome«, hrvatskome i južnoslavenskome prostoru prihvatljiv, ponude slovni sustav koji je sve te prostore, ako pišu slovni redom latinsko-rimske provenijencije, konačno opismenio.

Lingvistički tekstovi ilirizma nerado su se unosili u antologije, pa kad se to i činilo, iz početnoga ilirskog razdoblja (koje je normiralo ne samo grafiju nego i jezični sustav) ulazila su samo dva Gajeva teksta: *Kratka osnova* i *Pravopisz*. Osim toga, već je Barac ponudio *Kratku osnovu* in extenso, a članak *Pravopisz* u izvodima, pri čemu su objavljeni tek načelni, narativni dijelovi, a ispuštena sva mjesta koja sadrže lingvistički dokazni postupak. Takvo sakaćenje važnih djela najdosljednije provodi Ježić, koji daje oba Gajeva teksta (dakako: svojim sažecima — što su u mnogočemu dosta netočni — nadomješćujući opsežne tekstovne segmente koji se ne čitaju bez napora). Posljedica je toga da ni u jednoj od postojećih antologija ne možemo odjednom naći integralne tekstove spomenutih dvaju kapitalnih djela.

Tu naviku nije mogao potpuno odbaciti ni Šicel, ali je ipak učinio važan proboj te u dodatak s pretiscima uveo: nepotpisan člančić o grafijama¹² (str. 273—274); početak Gajeva članka *Pravopisz*¹³ (str. 278—280); naslovnu stranu, posvetu i predgovor Babukićeve *Osnove slovnice slavjanske narčja*

¹² »Danica« I/1835, br. 1, str. 2 (reprint u redakciji I. Frangeša i M. Kuzmanovića, *Liber*, Zagreb 1970—1972, pet svezaka). — Čineći skladnu cjelinu s dvije pjesme pred sobom (a to su: Rakovčeva *Danicza* i Babukićeva *Granici i Danici*), člančić upućuje na bitnu teškoću s kojom se bore ilirci: na postojanje dvaju grafijskih sustava — »horvatskoga« i »slavonskoga«. Ovaj drugi proglašava se »ilirčkim«, a to je neobično važno. Ali o tome opširnije na drugome mjestu.

¹³ »Danica« I/1835, br. 10—12.

ilirskoga, i to kako je izdana u posebnoj knjizi (str. 311—323). U *Riznici ilirskoj* na taj način još uvijek ne nalazimo vjernu sliku o važnim naporima iliraca (da se reformira grafijski te normira jezični sustav), ali je utrta staza da to bude postignuto u drugom izdanju.

Htjedne li se tako učiniti, predlažem priređivaču neka (bez ikakva kraćenja) interpolira ove tekstove:

1. dva Babukićeva pisma Ivanu Krstitelju Franikiću (iz god. 1832, odnosno 1833);¹⁴

2. Gajev članak *Pravopis*;

3. u »Danici« I/1835, br. 31—32 objavljen prilog s naslovom *Listi dvih slavonskih domorodcev o pravopisu ilirskom* (koji se sastoji od Brličeva dopisa i Babukićeva odgovora);

4. Babukićevu *Osnovu slovnice slavjanske narčja ilirskoga*, i to prema verziji iz »Danice« II/1836, br. 10—15.

Tekstovi pod brojevima 1—3. umetnuli bi se na odgovarajuća mjesta sadašnjega Šicelova I. razdoblja, a br. 4. u II. razdoblje. Oni bi se na taj način idealno uklopili u Šicelovu periodizaciju, pa bismo vidjeli da važno dostignuće iz godina 1830—1835. (reforma slovnoga sustava) nije ostvareno Gajevim čarobnim štapićem, nego uz puno zalaganje Gajevih suradnika (osobito Vjekoslava Babukića). Ti bi nam dodaci omogućili konačno shvatiti: da nas latinicom pisati nije naučila Gajeva *Kratka osnova*, nego njegov članak *Pravopis*; da svoj današnji slovni sistem (uključujući nedosljednosti: *lj*, *nj*, pa i *dž*) dugujemo kompromisu među Gajem i Babukićem (odnosno tome što je radikalni reformator morao učiniti ustupke slavonskoj pisanoj praksi 18. stoljeća); da je još 1835. modificiranoj slovnoj reformi zaprijetila propast, ali ju je sjajnom obranom spasio Babukić. Dodatak pak II. razdoblju (Babukićeva *Osnova*...) donio bi odgovor na pitanja o tome kakav jezični sistem (tj. kakvu fonologiju, deklinaciju i konjugaciju) propisuju ilirci u času kada doniješe odluku da temeljem književnog jezika odaberu štokavštinu. Svojim propisima Babukićeva je mala i rana gramatika odredila razvoj hrvatskoga književnog jezika, sve do potkraj 19. stoljeća, kada je Maretićevom intervencijom taj smjer doživio bitan otklon (ponajprije s obzirom na morfologiju). Ujedno bi se (inače utemeljena) Jelčićeva tvrdnja (da su se tekstovi hrvatskih pisaca 19. stoljeća od nekoga, već poodavnog vremena jezično preinačivali) dobila punu potvrdu.

¹⁴ Tade Smičiklas, *Život i djela Vjekoslava Babukića*, Zagreb 1876, str. 56—58, 58—62.

No koliko se god činilo kako je to jedini način da se čitatelj dovede u zabludu, doista nije. Velika opasnost prijeti od neregistriranih kraćenja. (Dakako, već se iz dosadašnjeg izlaganja vidi da nisam protiv odlomaka, ali na njih valja upozoriti.) Da sam se posebno bavio Draškovićevom *Disertacijom* (kao što nisam), na temelju Barčeve knjige ostao bih trajno poučen da se Draškovićev tekst dovršava tabelom;¹⁵ štoviše, Jelčić bi me uvjerio da je potpun i bez te tabele.¹⁶ Šicel je pak odlučio slijediti Fanceva¹⁷ te na kraju objaviti kratki rječnik,¹⁸ pa mu na tome srdačna hvala. Taj se rječnik zaključuje natuknicom: »Zeman, Zeitgeist, spiritus aevi«, iako bismo očekivali objašnjenje 'Zeit, aevum'. To nas pak upućuje na zaključak da su ilirci turcizmima (bar nekim) znali pridavati osobita značenja, koja će biti zanimljiva ne samo leksikologu i semantičaru nego i stilističaru.

5.

Jednim od netočnih (pa i štetnih) mišljenja među priređivačima ilirskih antologija jest ovo: da pred sobom imaju zapise što se bez teškoća mogu prenijeti u latinički slovni sustav 20. stoljeća. Kao uvijek u posljednjih pedesetak godina, zaprijetilo je to i 1985. Unaprijed determiniran čvrstom početnom vremenskom granicom (a valjda nije osobito važno je li ona usidrena u godini 1830. ili 1835), historiograf novije hrvatske književnosti (što je, svakako, bolje kao operativni termin nego kao izraz iskrivljena gledanja na diskontinuitet kojeg nije bilo), prirodno, od odabrana početka najradije gleda u budućnost (a teško je dokazivati da taj pogled nije najbolji). Budući da je transkripcija pisane baštine odavno šutke shvaćena poslom minornim, jedva pažnje dostojnim, sve je u vezi s njom unaprijed jasno.

I da skratim:

Posljedak je takva shvaćanja da se suvremenim transkripcijama tekstova ilirskoga doba možemo zadovoljiti ako nas sretnima čine grube, fonološki neprecizne tekstološke interpretacije zapisa iz Gajeva doba. Ilirizam je, pravo reći, takvo čudno razmeđe na kojem se (sa svim opasnostima od buke u kanalu) dodiruju nesavršeno i mozaično grafijsko nasljeđe i prilično definirana fonološka stvarnost. Šicelovoj *Riznici ilirskoj* nipošto nije zaprijetila poprilično jogunasta korektorska intervencija. Naprotiv, mogao je taj knjiži napakostiti nespo-

¹⁵ Barac, str. 94.

¹⁶ Jelčić, str. 126, bilješka.

¹⁷ Fancev, str. 314—315.

¹⁸ Šicel, str. 68—71.

razum između već arhaičnih (pomalo raznorodnih) grafijskih rješenja u osvit ilirizma i stvarnoga fonološkog stanja koje se za njima pritajilo. A nespornost je najbolje izgledati.

Želeći (bar na fonološkoj razini) ispravno pročitati tekstove rane faze ilirizma (do godine 1835), njihov priređivač mora do u tančine upoznati grafijsko šarenilo naše latinice do toga vremena. Uza sve svoje slabosti dragocjena će mu pritom biti Maretićeva povijest latinice u Hrvata.¹⁹

Kad je objavljena, doživjela je oštru kritiku.²⁰ Bitan dio tadašnjih prigovora (naime: da joj se autor trudio pokazati kako su stari hrvatski pisci pretežno zastupali fonetsko načelo pisanja) ubrzo je izgubio aktualnost, ali ostaje istina da je Maretić (djelomice stoga jer je radije ekscerpirao tiskane knjige nego rukopise) od onih naših starih pisaca koji su nastojali korjenito preinačiti latinicu radije uzimao u obzir djela koja to ne odražavaju; tako od Budinića i Vitezovića. Neke reformatore nikako nije iskoristio (Rajmunda Đamanjića, Ljudevita Gaja).

Ako našoj latiničkoj grafijskoj praksi kroz stoljeća ne pokazuje najviše uzlete, Maretićeva joj knjiga dosta vjerno opisuje prosjeke; ocrtava provincijalnu rascjepkanost grafijskih sistema; dobrim je napatkom o tome kakav se fonem smije nazreti za ovim ili onim grafemom ili grafemskom kombinacijom.

Zaista, velika svrha bila bi postignuta kad bi se transkripcijom u tekstovima iliraca maksimalno korektno (bez suvišnih kolebanja) ustanovili fonemi. Određivanje prozodijskoga (tj. akcenatsko-kvantitativnoga) stanja, osobito u tekstovima kajkavske narječne osnove — Gajevim, Rakovčevim, Štoosovim, Vukotinovićevim — prije prelaska na štokavštinu zahtijevalo bi da se primjeri opterete dodatnim, tome adekvatnim nadslovnim znacima,²¹ a to doista ne bi bilo lako izvesti.

¹⁹ Dr. T. Maretić, *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovom, Djela JAZU IX*, Zagreb 1889.

²⁰ Jagićevu u časopisu »Archiv für slavische Philologie« XII (1890); v. Vatroslav Jagić, *Izabrani kraći spisi*, uredio i članke sa stranih jezika preveo Mihovil Kombol, Matica hrvatska, Zagreb 1948, str. 485—491. — Za neka shvaćanja u nas vrlo bi poučne morale biti ove Jagićeve riječi: »Da su naši djedovi u jednom od prijašnjih stoljeća imali isti smisao za književno jedinstvo, što su ga ljudima četrdesetih godina [19. stoljeća; nap. J. V.] konačno ulile ideje našega vremena, pisali bismo mjesto č možda cs ili ch ili cz, a bilo bi preuzetno tvrditi, da književnost s takvom grafikom ne bi bila mogla isto tako napredovati kao što je napredovala sa č. Dovoljno je sjetiti se poljske književnosti usprkos znakovima cz ili sz!« (str. 487).

²¹ Ako i zvuči vrlo neobično, valja reći da bi se književnome glasilu prvobitni naslov morao izgovoriti otprilike ovako: »Danica horvatska, šlavõnska i dalmatinska«. To je već druga i vrlo duga tema: ko-

Zbog mnogih radosti što nam ih pričinja Šicelova *Riznica ilirska* nećemo, dakako, zaboraviti na vrijedne prinose njegovih prethodnika.

6.

Svi sastavljači ilirskih antologija prije Miroslava Šicela (kao i on sam) bili su ugledni historiografi hrvatske književnosti. Od svih me se njih (najnovijega izuzimajući) osobito ugodno doimlje Dubravko Jelčić, i to jer je dosljedno polemičan, sijući sumnju koja jedina vodi prema pravim rješenjima. Zato sebi ne dopuštam grešku da se (zbog cjelokupna svojega istraživačkog usmjerenja) smrknem na Jelčićevu, u zagradama kazanu rečenicu:

»Naši jezikoslovci, imam dojam, premalo su se obzirali na jezik naših pisaca.«²²

Naprotiv, iskreno joj se veselim jer je prava!

U svojoj biti Jelčićeva je tvrdnja točna, kako god protumačimo skup *naši pisci*.²³ Doista, premalo je lingvističkih monografija napisano ne samo o pojedinim piscima ilirizma nego i o bilo kojemu od onih što su pisali u cjelokupnome vremenском rasponu hrvatske književnosti. No to je već problem vrlo plodne i razgranate baštine koja je kronično ostala zalogajem izrazito prevelikim za uvijek premalen broj ozbiljnih poslenika, otkako su se (upravo nekako s narodnim preporodom) javile temeljite znanstvene pretenzije.

Ipak, čini mi se da bi umjesna Jelčićeva lamentacija ostala i da je (kojim slučajem) naša lingvistika bila i ažurnija i marljivija. Svoju knjigu *Hrvatski narodni i književni preporod* objavivši godine 1978, Jelčić je marljivo citirao relevantnu bibliografiju. Pritom je, na primjer, za Vjekoslava Babukića prvom važnom jedinicom naveo: »Tadija Smičiklas: *Život i djela Vjekoslava Babukića*. Zagreb, 1876«.²⁴ Živa je istina: »De gustibus non est disputandum.« Sam bih pak rekao: doista valja težiti da bibliografskim podacima obuhvatimo sve što su drugi prije nas o nekome predmetu smislili i napisali. Ali bih nadometnuo: Smičiklasovu knjigu o Babukiću rado ću iznova pročitavati kad se (u časovima zamora) poželim štiva znanstve-

rektno i potpuno ozvučenje pisanih tekstova ilirizma (i ne samo toga razdoblja hrvatske književnosti). Dok se ona ne razradi, neka vrijedi ona vječna regula naše uspavane ljepotice: dovoljno je da vlastitu književnu baštinu znamo pročitati tihim glasom — »s prirokom« (rekao bi Petar Zoranić).

²² Jelčić, str. 51.

²³ Naime: računajući od Vrhovca do Mirka Bogovića ili pak od opata Držihe do dana današnjega.

²⁴ Jelčić, str. 165.

nih htijenja i prečesto romantičarskih ostvarenja (iz toga isključujući dragocjene dokumente objavljene na kraju Smiči-klasove knjige). Nasuprot tome, usudio bih se reći da je (unatoč zaista premalome maru našega tradicionalnog jezikoslovlja prema našim piscima) bilo do godine 1978. objavljeno nešto za preporodno razdoblje relevantnih lingvističkih rasprava. Vidim ih: u cijelom nizu Jonkeovih studija;²⁵ u prilogu Dalibora Brozovića;²⁶ u Moguševoj fonološkoj analizi Gajeve *Kratke osnove*;²⁷ u važnim Vinceovim priložima;²⁸ itd. Bolje bi bilo da su, na primjer, lingvistički prilozi iz »Kola« citirani (i uzeti u obzir) na odgovarajućim mjestima Jelčićeve knjige nego što se nalaze u nizu poimence spomenutih autora.²⁹ Istovremeno s Jelčićevom knjigom publicirana je opsežna Vinceova.³⁰ Ako se, dakle, stanje prije sedam—osam godina i može pričiniti otužnim (iako je takvo bilo u mjeri manjoj nego što se obično čini), reći ću jasno: uvjeren sam da ne postoji razilaženje, nego nesporazum. Na to me potiče ocjena o jednome od zajedničkih nam učitelja, o Ljudevitu Jonkeu:

»Radovima o razvoju hrvatskoga književnog jezika u 19. stoljeću prof. Jonke je osvijetlio područje koje prije njega nije bilo naučno obrađeno. Svi se ti radovi odlikuju neposrednom povezanošću jezične i književne problematike toga razdoblja.«³¹

Ako se, dakle, složimo da bi bilo neobično korisno kad bi lingvisti mnogo naučili od književnih historičara (a ovi pak ponešto od prvih), zajednički bismo mogli krenuti u znanstveno rasvjetljavanje pisane nam baštine.

7.

Obično mislimo da je transkripcija nevažan i lak posao. To je velika zabluda. Osobito je važno reći da su se u prvoj fazi

²⁵ V. dr Stjepan Babić, *O autoru ove knjige*, u knjizi: Ljudevit Jonke, *Književni jezik u teoriji i praksi*, drugo, prošireno izdanje, Znanje, Zagreb 1965, str. 451—452.

²⁶ Dalibor Brozović, *O ulozi Ljudevita Gaja u završnoj etapi hrvatske jezične unifikacije*, Sveučilište u Zagrebu — Institut za hrvatsku povijest, »Radovi« 3, Zagreb 1973, str. 35—63.

²⁷ Milan Moguš, *O Gajevoj »Kratkoj osnovi«*, »Kolo« IV (CXXIV), br. 8/9/10, Zagreb, kolovoz-rujan-listopad 1966, str. 254—257.

²⁸ Usp. navedene: »Kolo«, str. 243—248; »Radove«, str. 65—91.

²⁹ Jelčić, str. 47.

³⁰ Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora, Biblioteka znanstvenih radova, SNL, Zagreb 1978.

³¹ Babić, *n. dj.*, str. 452.

ilirizma (prije prihvaćanja književnog jezika sa štokavskom narječnom osnovicom) među tadašnjim našim književnicima iz mjeseca u mjesec zbivale velike mijene, grafijske i fonološke. Paralelno s reformiranjem latiničkoga grafijskog sustava (koje će se dovršiti konačnim oblikovanjem onoga slovnog sistema što su ga ilirci ponekad nazivali »glasoshodni pravopis«) tekla je i bitna izmjena u fonologiji. Pobjeda štokavštine bila je osigurana u času kad je Ljudevit Gaj (u članku *Pravopisz*) prihvatio štokavski (tj. nekajkavski) fonem *ć*, kojem se pet godina prije, u *Kratkoj osnovi*, energično usprotivio.

Odličnu Bratulićevu napomenu (da u *Pravopiszu* Gaj »starim pravopisom predlaže novi«)³² radi terminološke ču preciznosti varirati: »starom grafijom predlaže novu« (jer nam je valjda dopušteno mjesto kojega starog, a nepreciznog, termina uvesti bolji, moderni). Čak i više: kajkavskim književnim jezikom Gaj utire put štokavskome.

Analizirajući *Riznicu ilirsku*, najteže mi je bilo otkriti što je Šicela navelo da u knjigu (kao jedinoga preporodnog autora izvan zagrebačkog kruga) navede Šibenčanku Anu Vidovićeve te zašto ju je predstavio faksimilom (a ne transkripcijom). Napokon sam, postićen, shvatio Šicelovo majstorstvo.

U godini 1841. (tj. kada je reforma latinice već bila znatno unapređovala) Ivan je Mažuranić prikazao knjižicu Vidovićeve *Anka i Stanko*, ističući kako je to primjer nastojanja »da se bratinskom slogom i ukupnom krjepostju svali težki teret s plećih ilirskomu narodu, kojim ga pritisnu gvozdena ruka sudbine, i provale il preskoče veće jedared između nje — kinezki oni zidovi od tješnih vele medjašah, pogårdnih nazivah, azbukah nesamo nego i pravopisah, jednom rečju, da se skinu junačkomu plemenu ilirskomu već jedared s rukuh i noguh okovi od gluposti«.³³ Po Mažuraniću, u rečenoj knjižici postoji ovakav slovní red: »Tko će ovdě počivati, pitaš?«³⁴ Jedan pogled u Šicelovu knjigu (str. 335—340) pokazuje: kako Ana Vidovićeva godine 1841. još nije bila prihvatila »glasoshodni pravopis«; kako je neoprezna tvrdnja recenzentova (Mažuranićeva) mogla na upućenijeg čitaoca proizvesti dojam da ilirci govore izmišljotine.

Na sreću, to se valjda nije dogodilo, ali se nama — zahvaljujući Šicelu — pruža mogućnost da zorno shvatimo kako je u trojednici prije nastupa iliraca vladalo šarenilo gra-

³² Josip Bratulić, *Riječ uz Gajevu »Kratku osnovu«*, pretisak u izdanju Međunarodnoga slavističkog centra SR Hrvatske, knj. 1, Zagreb 1983.

³³ I(van) M(ažuranić), *Literatura ilirska*, »Danica« VII/1841, br. 25, str. 103—104; citat na str. 103.

³⁴ Isto, str. 104.

fijjskih sistema: »horvatskoga« (Rakovčeva *Danicza*, str. 273 *Riznice ilirske*), »slavonskoga« (Babukićeva *Granici i Danici*, str. 273—274) i »dalmatinskoga« (poput onoga od kojeg 1841. još ne odustaje Ana Vidovićeva). To je mogući dobar uvod u naše intenzivno čitanje Gajeva članka *Pravopisz*.

Valja jasno reći da kajkavsku grafiju Gaj nije odbijao što bi mislio da je nefunkcionalna, nego iz drugih razloga: jer je ona bila pod jakim mađarskim utjecajem; jer je bila uvedena na odviše malom prostoru a da bi se mogla proširiti na »Iliriju veliku« kao što ju je zamišljao.

Trudeći se dokazati da je kajkavska latinička grafija doista funkcionalna (tj.: da je vjerno odražavala fonološki sustav kajkavskoga književnog jezika), iako mi to ne uvidamo u punoj mjeri,³⁵ poslužiti ću se malim odlomkom iz Gajeva članka *Pravopisz*: kako ga objavljuje »Danica« i kako ga prepisuju one antologije što taj Gajev tekst donose u transkripciji (tj.: Barčeva,³⁶ Ježićeva³⁷ i Ravličeva).³⁸ Od više mogućnosti da namjereno analizom pokažem odbačio sam grafijske slike za palatala što nastaju (ili ne nastaju) od jotovanih dentala.

Početni odlomak (tj.: cio prvi pasus i onaj dio drugoga što ga donosi Barac) sadrži ove za nas relevantne primjere:

GAJ	BARAC	JEŽIĆ	RAVLIĆ
1. uputyeni	упућени	uputjeni	uputjeni
2. tudyine	туђине	tudjine	tudjine
3. ladje	лађе	ladje	ladje
4. predyi	пређи	predji	predji
5. nedopustya	не допушча	nedopuštja	nedopustja
6. ztoletja	столетја	stoletja	stoletja
7. predye	пређе	predje	predje
8. tudyine	туђине	tudjine	tudjine
9. magyarschine	мађаршчине	magjarščine	magjarščine

Nije teško otkriti prvu istinu: da Gaj, lučeći dvije vrste jotovanja, upotrebljava dva grafema — *y* i *j*. Za primarno (u kajkavskome književnom jeziku provedeno) rabi kombinaciju nepalatal + *y*; za sekundarno (u rečenom jeziku neizvršeno) Gajevo je rješenje: nepalatal + *j* (jota).

³⁵ Čak ni onda kada (unatoč terminološkoj nepreciznosti) prihvaćamo smislenu korektnost novije ocjene o Gajevu djelu *Kratka osnova*: »U njemu se zalagao za reformu pravopisa, predlažući umjesto dotadašnje glomazne stare diftongizirane grafije pojednostavnjeni sistem u kojem će svaki glas imati svoj znak«; Živančević u knjizi: Milorad Živančević — Ivo Frangeš, *Ilirizam — Realizam, Povijest hrvatske književnosti u sedam knjiga*, Liber — Mladost, Zagreb 1975, str. 13 i 15; spac. J. V.

³⁶ Barac, str. 95—96.

³⁷ Ježić, str. 119—120.

³⁸ Ravlič, I, str. 315—324.

Iako je posve jasno kako bismo morali čitati ($ty = \check{c}$, $dy = \check{d}$ [pa i: $gy = \check{d}$],³⁹ odnosno: $tj = tj$, $dj = dj$), ipak su tri transkriptora bitno griješila (od svih najmanje Barac), svaki na svoj način: Barac primjerom *ynyhenu* uvodeći autorskom tekstu Gajeva članka neprimjereni fonem \check{c} ili pak čitajući *naše*; Ježić gotovo dosljedno provodeći transkripciju koja upućuje na nesliven izgovor nepalatala i jote; Ravlić idealno provodeći Ježićevu naopaku pretpostavku.

I ponovo ne duljeći, kazat ću da je valjalo čitati, po redu: *upućeni, tuđine, ladje, pređi, ne dopušća, stoletja, pređe, tuđine, mađarščine*. Mali ogledni tekst iz Gajeva članka nije, dakle, s obzirom na označene fonološko-fonetske pojave nitko od triju priređivača antologija dokraja korektno pročitao.

Opisano grafijsko lučenje fonetsko-fonoloških pojava u vezi s jotovanim dentalima nakon grafijske se reforme 1835. preobrazilo (te koju godinu zatim potrajalo) u distinkcije: $dj = \check{d} \sim dj = dj$; $tj = \check{c} \sim tj = tj$. Ako me vid ne vara, s pomoćnim grafemom (*f*) vrlo su česte bile tiskarske greške (tj.: da je odštampan kao obično *j*). U tome nam slučaju ne pomaže ništa osim dobra uvida u historijsku fonologiju i fonetiku.

8.

Kao što izlazi iz sačuvanih pisanih vrela, Gajevim člankom *Pravopisz* uveden je grafem \check{e} — tzv. »rogato e«,⁴⁰ koji se

³⁹ Da ne kompliciram: drugdje ću objasniti kako digram *gy* (ili u *Kratkoj osnovi*: grafem \check{g}) ne znači Gaju fonem \check{g} (= *dž*), nego \check{d} .

⁴⁰ Zato ne može vrijediti rečenica (Ježić, str. 165) koja se odnosi na Babukića: »Njegov je ono bio prijedlog da se za staroslavenski 'jat' uvede tzv. 'rogato e' (\check{e}), koje bi svatko mogao čitati kako želi: ekavski, ikavski ili ijekavski, što bi znatno zblížilo, kako je mislio, 'sve liire'«. Ako ispravimo dvije nepreciznosti (naime, da bi mjesto »staroslavenski« bolje bilo reći »praslavenski«, a mjesto slova \check{e} uvesti \check{e}), ostaje važna nejasnoća. Zapravo, već godine 1833. Babukić je doista imao na pameti fakultativan izgovor jata te je (u drugome pismu Franikiću; v. Smičiklas, *n. dj.*, str. 61) predlagao digram *ie* (mislim: po uzoru na hrvatske pjesnike 17. stoljeća, osobito na Gundulića) pa izrekao ovu uputu: »medju tim ako vam se nedopada, vi štite sam *i* a *e* izpustjajte, a Horvatu [tj. kajkavcu; nap. J. V.] ako se nedopada, a on nek izpusti *i*, pak nek štite *e* pak tje biti jednom i drugom pravo, samo istina stoji, da je onako najbolje; vrieme, dielo, sledstvo i ostalo stat si fractus illabatur orbis«. (Usput: valja imati na umu da Smičiklas — s obzirom na digrame *dj*, *tj* — nije Babukića transkribirao, nego prepisao.) Doista, grafem \check{e} smijemo, dakle, smatrati Gajevim rješenjem. Obično se kaže da je i taj grafem preuzeo iz češkoga grafijskog sustava. Njegovu pak funkciju (tj.: trojak [ili — po nešto kasnijoj Babukićevoj pretpostavci — čak četvorojak] izgovor) nije mogao naučiti od Čeha, nego od Ivana Belostenca, koji u *Gazophylaciumu* (tiskanom u Zagrebu 1740) s istom namjenom upotrebljava slovo \check{e} .

u »Danici« upotrebljavao sve do kraja njezina XIII. godišta (tj. do kraja godine 1847). Mi smo, dakako, navikli svako slovo *ě* u iliraca transkribirati u skladu s pisanjem novijeg vremena: *ije* u dugim slogovima, *je* u kratkima.⁴¹ Nije sigurno da je to uvijek najbolje rješenje.

Uvodeći grafem *ě*, Ljudevit Gaj u članku *Pravopisz* kaže:

»Vnoge rechi, koje mi Horvati szamoglasznikom *e* pišemo, navadni szu drugi Ilirczi poleg zgovora szvoga ili szlovum *i* ili pako *ie* pizsati. N. p.: *szvet, szvit, szviet; ded, did, died; křepozt, kriřozt, kriřozt; lepi, lípi, liepi* y t. d. Za ovu razlichnozt nashi mudřeshi ztarczi pizsasho *ě*, koji zaznamenuvani *e* vszaki poleg laztoвите navade szvoje zgovarjati mose. N. p.: *lěto, mězto, dělo, tělo* y t. d.«⁴²

To pak mjesto navodi na zaključak:

Prema izrijeku Gajeva članka postojao je period u kojem se »rogato *e*« moglo fakultativno izgovarati. Imajući na umu precizne datume (14. ožujka 1835, kad je Gaj objavio svoje pravilo, i 5. ožujka 1836, kad ga je Babukić bitno modificirao), rekao bih kako je prijeko potrebno neka u tekstovima za koje možemo utvrditi da su objavljeni (ili napisani) u tih godinu dana ne mijenjamo »rogato *e*« u koju od sebi svojstvenih grafemskih skupina (*ije/je*).⁴³

Naprotiv, 5. ožujka 1836. izlazi prvi nastavak (od ukupno šest) Babukićeve *Osnovne slovnice slavjanske narječja ilirskoga* s ovakvim propisom:

»*Pazka 2.* Pisme *ě* potrebuje se za one slovke, koje se u nekih stranah Ilirije kakti *je*, u nekih kakti *ie*,⁴⁴ u nekih kakti *e*, a u nekih kakti *i* izgovaraju, n. p. *vjera, viera, vera, vira, piši věra*. Naša naměra ovdě nije predpisavati ljudem zakone, kako imaju taj zabilěženi *ě* u obćem i prostom razgovoru izgovarati, nek' ga svaki izgovara kako mu drago; ali zavolju sloge ilirske potreбно jest, da se u pi-

⁴¹ Među antologijama jedini je izuzetak Ježićeva, u kojoj se »rogato *e*« zadržava kada je god nađeno u predlošku.

⁴² »Danica« I/1835, br. 10, str. 40.

⁴³ Izuzetak je Mihanovićeve *Horvatska domovina*, koja je (iako prvi tekst objavljen u skladu s Gajevom grafijskom reformom 1835), postavši himnom, općepoznata samo u ijekavskoj verziji.

⁴⁴ Rado se ističe da je Babukić među vodećim ilircima bio jedini štokavac, pa da je ostale učio štokavštini. Iz već citiranoga pisma Franikiću (drugog) dalo bi se izvesti da je po svojem rođenju bio ikavac (jer se — kao što tvrdi — ijekavski izgovor nije godine 1833. mogao čuti u rodnoj mu Požegi, nego u susjednome selu Jakšiću). O cjelini štokavštine Babukić je imao netočnu predodžbu (lošiju od Gajeva), pa smatra kako postoje govori dosljedno ijekavski i, pored njih, govori dosljedno jekavski!

smu jednako uvijek *ě* piše. Za moći vendar laglje upaziti, gdje se *ě* pisati ima, dobro je barem u čitanju priučavati se ilirski *ě* razložno kao *je* izgovarati; n. p. svēt, vĕra, dĕlo; — čitaj: svjet, vjera, *dfelo* i t. d. — U pĕsničtvu može se vendar, ako su dvĕ slovke potrebne *ie*, ako pak sklad zahtĕva *e* ili *i* pisati.«⁴⁵

U načelu ne ukidajući od Gaja zamišljen fakultativan izgovor grafema *ě* (pogotovu kad se govori organskim dijalektima), Babukić ipak daje savjet: »dobro je barem u čitanju priučavati se ilirski *ě* razložno kao *je* izgovarati«. Dovoljno je jasno da se Babukić zalaže za dosljedan jekavski književni izgovor (a ijekavizme smatra tek metrom izazvanim stilemima).⁴⁶ To nam daje pravo neka reknemo da je od toga trenutka dopušteno ilirske tekstove čitati na jekavski način (što bi — uz neznatnu licenciju koju smijemo uzurpirati — značilo: *ije/je*).

Ipak, potreban je oprez.

Kao što je poznato, godine 1813. zagrebački je biskup Maksimilijan Vrhovac na latinskom jeziku tiskao te svećenicima u svojoj biskupiji razaslao poznati poziv. Ilirci su ga preveli na hrvatski te godine 1837. objavili u svojem književnom glasilu,⁴⁷ u tom prijevodu, dakako, rabeći »rogato *e*«. U skladu s navedenom kronologijom propisa o izgovoru (i dopuštenoj transkripciji) grafema *ě* posve je u redu što se, npr. u Ravlića, nalazi ovakvo čitanje početnoga Vrhovčeva pasusa:

»Jezik ilirski — premda se na tolike puke rastresen* različito* izgovara, zato uopće* vendar u *riječih* i izgovorih svoju čistoću i krasotu, a u sličnom imenovanju jedinstvenih stvari*, krasnom i mnogovrsnom izgovaranju *cijelih* izrečaja veliku obilnost i slast ima; ter, ne gledeć na

⁴⁵ »Danica« II/1836, br. 10, str. 38. — Nije, dakle, točna tvrdnja kako tek Antun Mažuranić godine 1839. »ide nešto dalje pa pored dosad poznatih uputa daje i preporuku da takve riječi treba ijekavski izgovarati« (Jonke, n. dj., str. 14).

⁴⁶ Veoma je čudna njegova transkripcija: »djelo«. Ako znamo da je (na istoj strani) među suglasnicima naveo »mehki: *dj*, *tj* = *ć*«, izašlo bi da mu grafemska skupina *df* znači suglasnik *đ* i dalje — da je čitao »đelo«, tj. provodio najnovije (štokavsko-ijekavsko) jotovanje. Ipak, jedan usamljen primjer (koji je možda nastao tiskarskom greškom) ne omogućuje nam izvoditi dalekosežan zaključak.

⁴⁷ »Danica« III/1837, br. 24, str. 93—96.

* Doduše, u prijevodu iliraca zapisano je: »raztrešen«, »različno«, »u obće«, »stvarih«, itd.; kriterije prema kojima je ravnao svoju transkripcijsku dosljednost ipak je najbolje da prepustimo Ravliću, a Jelčiću i sebi za utjehu da kažemo kako falsifikati nisu uvijek nastajali od zle namjere nego i zbog blage površnosti.

različnost osebnih *narječjih* i na *pomiješanje* stranjskih *riječi*, u njem se veliko bogatstvo čistih *riječi* nalazi.«⁴⁸

Neupućen čitatelj (lišen jasnih naznaka da je verzija u kojoj Vrhovčev poziv obično zatječemo sekundarna) mogao bi zaključiti:

Eto, već smo godine 1813. u Zagrebu imali važnog ijekavca: Maksimilijana Vrhovca!

To pak nije istina, a izdavači ilirskih antologija bili su dužni navesti da Vrhovac nije pisao ijekavski (nego latinski). Hvala Miroslavu Šicelu što jasno kaže kako je poziv »objelodanio i u latinskom or[i]ginalu i hrvatskom prijevodu Ljudevit Gaj u 'Danici ilirskoj', br. 24, 1837«.⁴⁹ Još bi bolje bilo da je to rečeno na samome početku transkripcije Vrhovčeva poziva (*Riznica ilirska*, str. 29), npr. u obliku kakve bilješke.

9.

Transkripcija vokalnoga *r* u tekstovima iliraca danas nam, s pravom, ne čini teškoća: preuzimamo ga kao *r*.⁵⁰ Da bi se spriječila kakva moguća mudrovanja u budućnosti, valja reći kako (unatoč grafijskom razvoju te fonetske pojave: *er* — *ar* — *är* i možda još ponešto) problem transkripcije te fonološke osobine doista ne postoji (pa nije dotaknut ni u jednom od važnih normativnih djela rane faze ilirizma, nego tek u Babukićevoj *Ilirskoj slovnici* 1845).⁵¹ Unatoč Babukićevo navedenom kolebanju, sve je bilo jasno riješeno već u četvrtom godištu »Danice« ovom napomenom pretplatnika iz Vukovara (što se potpisao inicijalima: K. A.):

»Piše se od kratkog vremena: s varha, sarce, sarčanost, tarpiti, i t. d. — Naš jezik u takovih rečih nepotrebuje u izgovaranju pred slovom *r* nikakova samoglasnika niti *a*, niti *e*, niti *o*, i t. d., veće brez njega izgovaraju se, *n. p.* prst, trn, krv, srdce, trpiti, i t. d.; ali budući da su naši stari već u takove reči umేశali samoglasnik, neki *a*, neki pak *e*, posljednjeg većja strana uze, i

⁴⁸ Ravlić, I, str. 82. — Usp. i: Jelčić, str. 60; Šicel, str. 29. — Ježić, str. 81, razumije se, pridržava grafem *ě*.

⁴⁹ Šicel str. 264. — Ovaj moj navod (s primjerom: »or[i]ginalu«) neka bude i upozorenje da bi drugom izdanju *Riznice ilirske* mnogo koristila također pomna korektorska intervencija. Iznoseći to s kolebanjem, ne znam neće li me možda demantirati kakvoća sloga ove moje recenzije.

⁵⁰ Usp. bilješku 58.

⁵¹ Věkoslav Babukić, *Ilirska slovnica*, Zagreb 1854, str. 6.

ne brez temeljitog uzroka, budući da slovo *r*, kanoti skupglasnik nesastavlja se sa samoglasnikom *a*, ili *i*, ili *o*, oli *u*; već veže se sa samoglasnikom *e*, jer neizgovaramo slovo *r*: *ar*, *ir*, *or* ili *ur*, nego izgovaramo *er*, budući indii, da slovo *r* već u sebi zadržuje *e*. priličnie je pisati *er* nego *ar*, *n. p.* perst, tern, persa, serce, sverha i t. d., nego parst, tarn, karv.«⁵²

Dražesno je to diletantsko kolebanje: nepoznati »K. A.« fonolog je tvrdeći da slogotvorno *r* nema nikakva popratnog vokala; ako se pak uporno teži njegovu pisanju, neka se odabere onaj popratni vokal što ga slovo *r* dobiva u abecednom nizanju ostalih latiničkih grafema »s prizvukom«.

10.

Za razliku od nekih prethodnika, Jelčić je (u transkripciji Gajeve pjesme *Horvatov sloga i zjedinjenje*) uveo inovaciju koja se ogleda u čitanjima: *ztala*, *zpala*, *proztranit* itd.⁵³ Nije baš sigurno da ga je Šicel morao slijediti.⁵⁴

Zapravo, valjalo bi imati na umu da je (gotovo sa samim uvođenjem »mađarskoga krivopisa«) u hrvatskokajkavsku pisanu praksu bila unesena jedna grafijska pojedinost, koju Maretić, tumačeći bilježenje fonema *s*, ovako opisuje:

»z — u 25 pisaca (1578—1830., sami Kajkavci osim Vrančića dict. i živ., Radnića, Vitezovića, Knezovića), od njih 16 pišu tako samo ispred glasova *k*, *p*, *t*...«⁵⁵

Dakako, u fonetskome (pa onda i u transkripcijskome) smislu sve je bjelodano: na tim se mjestima nipošto ne smije tražiti suglasnik *z*, nego *s*.⁵⁶ Pravo uzevši, Jelčićeva i Šicelova transkripcija u tome slučaju uvodi novost koja nam se može pričiniti simpatičnim fonostilemom (ili bar: grafostilemom), ali je zapravo (s više gledišta: grafijskoga, fonetskoga ili fonološkoga) naprosto greška. Ipak, dodat ću:

Gajevu bismo grafiju *z* (kao stvarnu sliku fonetskoga stanja) zadržali u pozicijama pred sonantima, gdje prefiks *z* (< *sʒ* || *izʒ*) kajkavština doista razvija; zato: *zjedinjenje* i sl.

⁵² »Danica« IV/1838, br. 15, str. 59.

⁵³ Jelčić, str. 85—87.

⁵⁴ Šicel, str. 87—89.

⁵⁵ Maretić, str. 362.

⁵⁶ Babukić, *Ilirska slovnica, n. dj.*, str. 17.

No iznesene zamjerke tek su sitnice (te su važne želimo li izbrusiti našu recepciju preporodnih tekstova). Međutim, rečena Gajeva pjesma prikladna je kao ilustracija procesu što se zbivao prije jednog i pol stoljeća.

Da bih to objasnio, predlažem neka rečenu pjesmu drugo izdanje objavi u četiri verzije: dvije prvotisne i dvije transkripcijske. Mislim pritom na mogućnost da se u dijelu s preciscima objavi također onaj list iz »Danice« (I/1835, br. 5, str. 17—18) na kojem je prvi put štampana. To bi nam omogućilo izvesti jezično-grafijsku poredbu kojoj ovdje iznosim tek nešto bitnih crta.

Obje su verzije (ona u »Danici« i druga u *Glogovkinjama*) stilizirane kajkavskim književnim jezikom.

Druga verzija unosi neke izmjene:

1. novi grafijski sustav;
2. sporadične leksičke inovacije (npr. vechkrat — većput, jenput — jednoč);
3. nešto fonetskih izmjena (prebavili — probavili, vszaki — svaki);
4. fakultativan fonetski izgovor jata (grafem: *ě*);
5. štokavski fonem *ć*.

Sve bi to pak moglo značiti da je Gaj godine 1835. vlastiti tekst blago štokavizirao.⁵⁷ Ostajući u biti kajkavskom,⁵⁸ verzija u *Glogovkinjama* unosi neke nove licencije u rimama. Jasnije su po stihovima:

Hoj Horvati, bratjo mila!
Čujte našu reč,
Neće nas razdružiti' sila
Baš nikakva već...«⁵⁹

Rima *reč x već* pokazuje dvoje: da je poštokavljanje kajkavskih tekstova proizvelo nove mogućnosti za nečiste rime (*č x ć*); da je već Gajevom praksom iz godine 1835. praktično uvedeno odstupanje od »rogatog *e*« radi sroka — pojava koju će Babukić kodificirati tek 1836.⁶⁰

⁵⁷ Čemu fonetska dubleta *ѣ, ѥ > a* (*|| e*) (»Većput *senja* čudne *senje*« || »Drugda pako *magle* cerne«, Šicel, str. 283) nije nikakvim dokazom, i to iz dva razloga: jer tu dubletu poznaje i prva verzija pjesme (u »Danici« I/1835, br. 5), ali i stari kajkavski pisci počevši s Pergošićem i Vramcem.

⁵⁸ Rima *čzerne x neverne* (*cerne x neverne*) već sama po sebi upućuje na mogućnost da su kajkavski pisci do ilirizma ipak slogotvorno *r* izgovarali s popratnim vokalom.

⁵⁹ Šicel, str. 284.

⁶⁰ Usp. tekst označen bilješkom 45.

11.

Uz napomene što sam ih iznio reći ću napokon:

Riznica ilirska 1835—1985 Miroslava Šicela knjiga je što nam je bila prijeko potrebna i kakvu smo samo poželjeti mogli. Bilo bi vrijedno da svjetlo dana ugleda i po drugi put, snabdjevena dodacima koji bi joj rasprostrli ionako široke horizonte i postupcima koji bi joj pribavili oštrinu mikroskopski pouzdana odčitavanja. Takvoj, ja joj se dvostruko radujem.